

Małgorzata Karwatowska
Autorytety w opiniach młodzieży
Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej,
Lublin 2012, ss. 244

Rozprawa Małgorzaty Karwatowskiej stanowi cenny głos w toczącej się od kilkunastu lat dyskusji dotyczącej kryzysu wartości we współczesnej kulturze¹. Autorka przełamuje stereotypy i katastroficzne koncepcje psychologów, pedagogów, socjologów, politologów, zwłaszcza futurologów oraz antropologów kultury, o zmierzchu moralności, „patologii”, zaniku, nawet śmierci autorytetów czy relatywizacji systemu wartości. Małgorzata Karwatowska, we *Wstępie* (s. 9–17), dokonuje szczegółowego przeglądu stanowisk (nie tylko polskich) badaczy dotyczących kategorii autorytetu. Przywołuje rozprawy: Zdzisława Chlewińskiego, Johna Hamiltona Hallowella, Janusza Mariańskiego, Margaret Mead, Anny Mikołajko, Barbary Myrdzik, Katarzyny Olbrycht, Kazimierza Ożoga, Mirosława Rewery, Aliny Rynio, Agnieszki Sabor, Wiesława Szewczyka, Wioletty Szumilas, Hanny Świdy-Zaremby. Analiza prac uczniowskich, zdaniem Autorki recenzowanej monografii, przynosi jednoznaczną konstatację: „współczesna polska młodzież zdaje sobie sprawę z faktu, jak bardzo potrzebne są jej wzory osobowe, przewodnicy po świecie wartości;

¹ Por. Z. Bauman, *Kultura w płynnej nowoczesności*, Warszawa 2011; M. Bugajski, *Język w komunikowaniu*, Warszawa 2007, S. Gajda, H. J. Sobeczko, *Człowiek – dzieło – sacrum*, Opole 1998, A. Grybosiowa, *Mówić na luzie*, [a] <http://www.humanfamilies.com/Powiernik/autor/grybosiowa.htm>, data dostępu 12.10.2011; M. Halawa, P. Wróbel (red.), *Bauman o popkulturze. Wypisy*, Warszawa 2008; J. Kowalikowa, *O wulgaryzacji i dewulgaryzacji we współczesnej polszczyźnie*, [w:] *Język a Kultura. Tom jubileuszowy*, pod red. A. Dąbrowskiej, t. 20, Wrocław 2008, s. 81–88; S. Mizerski, *Polskie przekleństwo*, „Polityka” 2004, nr 46 (2478), s. 3–12, [a:] archiwum.polityka.pl/wydanie/0,19182.htm/, data dostępu 12.10.2011.

nie tylko ma autorytety, ale potrafi je w sposób jednoznaczny wskazać i scharakteryzować” (s. 100, 172).

Zdaniem Badaczki, na przestrzeni lat nie ulega zmianie hierarchia wartości najważniejszych, takich jak: *rodzina, miłość, przyjaźń, zdrowie, szczęście, Bóg, sprawiedliwość, inteligencja, wolność, mądrość, szczerść, szacunek, poczucie humoru*. Fluktuacjom natomiast podlegają wartości dotyczące tzw. sfery publicznej, typu: *akceptacja, bezinteresowność, bezpieczeństwo, patriotyzm, sukces, wytrwałość*. Według Autorki rozprawy, „dokonywane przez uczniów wybory wskazują na preferencję wartości allocentrycznych, akceptujących wartość osoby. Młodzież przynajmniej w deklaracjach, nie chce przejawiać tylko aktywności konsumpcyjnej i samorealizacji, polegającej na zaspokajaniu własnych potrzeb” (s. 51). Dotarcie do stałych, niezmiennych wartości – zdaniem Małgorzaty Karwatowskiej – „prowadzi do odnalezienia niekwestionowanych wzorców osobowych, wskazujących pożądaną kierunek w życiu” (s. 52). Analogicznie do systemu wartości kształtuje się bowiem hierarchia autorytetów.

Badaczka, prezentację oraz analizę strukturalną i kognitywną uczniowskich wzorców osobowych poprzedza – w rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Sądy badaczy o autorytecie* – rejestrem prac poświęconych omawianej kategorii. Tę część monografii, otwierają, istotne (nie tylko z perspektywy językoznawcy diachronisty), uwagi Autorki dotyczące etymologii oraz definicji analizowanego pojęcia.

Rozdział pierwszy (s. 19–29) to swoiste studium poświęcone istocie autorytetu oraz sposobom jego konceptualizacji w rozmaitych dyscyplinach wiedzy. Badaczka, w niezwykle drobiazgowych, rozważaniach na temat historii autorytetu, nie ogranicza się wyłącznie do przedstawienia opracowań z zakresu teorii wychowania, socjologii, pedagogiki czy psychologii. Realizując postulat Antoniego Podsiada² o interdyscyplinarnym charakterze omawianej kategorii, Małgorzata Karwatowska prezentuje również poglądy etyków, filozofów, antropologów kultury oraz prakseologów. Przywołuje takich badaczy, jak: Emilia Badura, Robert Cialdini, Erich Fromm, Hans-Georg Gadamer, Maciej Iłowiecki, Janina

² Antoni Podsiad twierdzi, że „autorytet to [...] pojęcie z zakresu nauk o człowieku, definiowane na gruncie psychosocjologicznym, etyczno-pedagogicznym i polityczno-prawnym”, *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Warszawa 2000, s. 91.

Kosmala, Mieczysław Łobocki, Stanisław Majdański, Bożena Marcińczyk, Jerzy Melliburda, Władysław Stróżewski, Janusz Goćkowski, Józef Hubert, Joanna Petry-Mroczkowska, Henryk Rowid, Ryszard Stach, Iwona Wagner, Elżbieta Więckowska, Andrzej Paweł Wejland.

Nie bez powodu Autorka zastosowała taką właśnie formę prezentacji analizowanej kategorii aksjologicznej. Konstrukcja recenzowanej pracy jest bowiem oparta na przejściu od nazw wartości do nośników wartości.

W rozdziale drugim (s. 31–52), Badaczka sytuuje charakteryzowane pojęcie w młodzieżowej hierarchii wartości³ (dziesięciu, spośród pięćdziesięciu pięciu zaproponowanych przez Autorkę, „wartości najbardziej cenionych przez uczniów, najważniejszych w procesie dokonywania przez nich wyborów autorytetów”, s. 35), by w kolejnej części monografii przedstawić lingwistyczne interpretacje autorytetu jako nazwy wartości.

W rozdziale trzecim, *Autorytety w werbalizacjach licealistów* (s. 53–102), Badaczka dokonuje obserwacji uczniowskich skojarzeń, doraźnie stworzonych przez respondentów definicji, wypowiedzi ankietowanych oraz analizy sformułowanych przez młodzież dłuższych wypowiedzi pisemnych.

Cel nadrzędny, jaki Małgorzata Karwatowska sobie wyznaczyła, to przekroczenie granic encyklopedyzmu i „uwzględnienie intuicyjnego rozumienia pojęcia” (s. 74) przez konkretną jednostkę, a przez jej pryzmat grupę społeczną, do której owa jednostka należy. Zamierzenie to zostało w pełni zrealizowane.

Autorytet, w rozumieniu ankietowanych, jest „źródłem wzorów, przykładów, postaw, którego podłoże wyznaczają reprezentowane przez niego wartości” (s. 58) typu: *godność, mądrość, sprawiedliwość, uczciwość, odpowiedzialność, perfekcjonizm*.

Z definicji stworzonych przez nastolatków wynika, że kategorię autorytetu należy rozpatrywać dwuaspektowo. Młodzież wyraźnie odróżnia autorytet intelektualny, który „konstytuują: gruntowna wiedza, wykształ-

³ W deklarowanej przez nastolatków hierarchii wartości najwyżej cenione są: *rodzina* (104), *miłość* (102), *przyjaźń* (94), *zdrowie* (82), *szczęście* (80), *Bóg* (75); *poczucie humoru, sprawiedliwość* (64); *inteligencja, wolność* (63); *mądrość, szczerść* (61) oraz *szacunek ludzki* (60). „Poza dziesiątką najczęściej wybieranych przez młodzież wartości znalazły się: *bezpieczeństwo* (54); *majątek, pieniądze, wykształcenie* (51); *honor, świadomość bycia potrzebnym* (50); *godność, ojczyzna, uczciwość* (38); *akceptacja, silny charakter* (36); *patriotyzm, uznanie w środowisku* (25); *prawda, sukces* (24); *kariera, równość, wytrwałość* (23); *dobroć, dobrobyt* (22); *ciekawa praca, odpowiedzialność, sumienie* (21); *serce* (20); *bezinteresowność, piękno, uprzejmość* (14); *erotyka (seks), luksus, pomoc innym, spokojne życie* (11); *braterstwo* (7); *wiara religijna* (6); *dobry interes, nauka, władza* (5); *niepodległość, sława, zgoda* (3); *solidarność* (2); *bohaterstwo* (1)” (s. 40–41).

cenie, inteligencja, mądrość” i autorytet moralny, czyli „kogoś, kto kieruje się w swoim postępowaniu pożądanymi zasadami i ogólnie cenionymi wartościami etycznymi i moralnymi” (s. 61).

Stosunek uczniów do opisywanych przez nich wzorców nie jest jednorodny. Na podstawie przeprowadzonych przez Małgorzatę Karwatowską eksploracji można wyróżnić zasadniczo trzy postawy: 1. świadome i aktywne pragnienie powielania wzoru, związane ze świadomością budowania własnej tożsamości, 2. uzurpacja przejawiająca się w dostrzeganiu i akcentowaniu tych właściwości autorytetu, które są najbliższe młodemu pokoleniu, 3. ignorancja (lub zachwyty pozorny) polegająca na „często bezrefleksyjnym, wtórnym wyborze i opisie osoby powszechnie uznawanej za wzór” (s. 76, 77).

Wyniki wnikliwych analiz przeprowadzonych przez Badaczkę, jednoznacznie wskazują na odczuwalną przez współczesnego nastolatka potrzebę istnienia takich tradycyjnych autorytetów, jak rodzina i szkoła⁴.

Młodzi ludzie znajdują osoby godne zaufania przede wszystkim w rodzinie, wyraźnie typują oboje rodziców albo wyłącznie matkę jako szczególną osobę, do której zwracają się ze swymi problemami. Matka ma prawie wyłącznie pozytywne konotacje. Przypisuje się jej wartości typu: *piękno, poświęcenie, odpowiedzialność, partnerstwo*. Ojciec natomiast, w wypowiedziach uczniowskich, jest albo idealizowany (*nigdy nie kłamie; jest zawsze uśmiechnięty i zadowolony; dyspozycyjny*) albo krytykowany (*po trafi zranić; jest dokuczliwy; rzadko ma czas dla dziecka; wszczyną w domu awantury*).

O ile matka należy do sfery *sacrum*, o tyle ojciec – według badań Małgorzaty Karwatowskiej – „poprzez dwubiegunowe spojrzenie na niego oczami dziecka traci cechy „świętości” przysługujące rodzicielce, a nabiera cech osoby realnie istniejącej w świecie”, to znaczy (dop. – A.S.) „jako osobnik płci męskiej winien zachowywać się jak na mężczyznę przystało, a zatem być nie tylko głową rodziny, a osobą konsekwentną,

⁴ Z badań Małgorzaty Karwatowskiej wynika, że wśród polskiej młodzieży niewielkim autorytetem cieszą się: bohaterowie historyczni czy wojenni (Alek, Zośka, Rudy, Marek Edelman, Kolumbowie), poszukiwacze przygód (Sherlock Holmes, Indiana Jones, Cezary Baryka, Michał Lubień, Janek Pradera, Thomas z Hookton), sportowcy (Adam Małysz, Małgorzata Dydek, Justyna Kowalczyk, Robert Kubica, Tomasz Gollob, Jan Mela, Agata Mróz-Olszewska), mędracy/naukowcy (Albert Einstein, John Forbes, Nash Jr.), herosi/bohaterowie niezwykli, fantastyczni (Ender, Harry Potter, wampir Edward, wilkołak Jakob, Geralt z Rivii) oraz popkulturowi celebryci (Joanna Krupa, Kuba Wojewódzki, Miranda Priestly, Czesław Mozil), zob.: Tabela 3.1., s. 95.

wymagającą, lecz także sprawnie wykonującą typowo męskie czynności” (s. 132).

Wśród autorytetów cenionych przez ankietowanych znalazł się również nauczyciel. Respondenci prezentują dwa wizerunki pedagoga: pozytywnego/dobrego, a więc takiego, jakiego uczniowie chcą mieć; takiego jakim chcą aby był oraz negatywnego/złego, a więc takiego, jakiego uczniowie nie chcą mieć; takiego jakim nie chcą, aby był.

W świadomości badanej młodzieży, „dobry nauczyciel to nie tylko *homo eruditus*, ale ogólnie dobry człowiek, który powinien być wzorem do naśladowania; mieć autorytet” (s. 170).

Wykreowanie semantycznych obrazów: matki, ojca i nauczyciela (rozdział czwarty, pt.: *Uczniowskie wzorce osobowe*, s. 103–170), a zatem wzorców osobowych, które w życiu młodego człowieka odgrywają (albo przynajmniej powinny odgrywać) szczególną rolę, było możliwe dzięki przejściu do nośników wartości.

Stworzone przez Badaczkę semantyczne i socjolingwistyczne studium poświęcone autorytetom, jest przejrzystym kompendium wiedzy na temat analizowanej kategorii. Precyzyjność i jasność opisu wspomagają tabele, wykresy, diagramy, aneks, w którym Badaczka umieszcza „przykłady uczniowskich wykonania” (s. 177–215) oraz kilkustronicowy indeks nazwisk (s. 232–238).

Na szczególne uznanie zasługuje rzetelność badawcza Autorki, która w swoich rozważaniach dotyczących pojęcia autorytetu, uwzględnia, zarówno w analizie, interpretacji, jak i wnioskowaniu, „autentyczne werbalizacje tworzone przez młodzież” (s. 12). Materiał badawczy został „wyekscerpowany z pisemnych wypowiedzi uczniowskich (w formie listu, charakterystyki postaci, rozprawki lub eseju – dop. A.S.) na odpowiednio sformułowany temat” (s. 14). Badaniom poddanych zostało łącznie 1120 uczniów lubelskich szkół podstawowych i ponadpodstawowych: młodzież gimnazjalna i licealna.

Poza tym, Małgorzata Karwatowska, jako zwolenniczka integracjonalizmu metodologicznego, w swojej rozprawie stosuje wielość wzajemnie uzupełniających się technik badawczych, tzn. analizę jakościową danych uzupełnia perspektywą ilościową. Badaczka, materiał empiryczny zebrała za pomocą sondażu diagnostycznego wspomaganego metodą ankietową, „zawierającą kilka technik badania świadomości stosowanych w psycholingwistyce” (s. 14).

Zdaniem Autorki recenzowanej pracy, takie „różnicowane metody

i techniki pozwalają znacznie poszerzyć pole obserwacji i dostarczają dodatkowych spostrzeżeń co do uwarunkowań kompetencji językowej i aksjologicznej młodzieży, a materiał osadzony jest tym samym w szerszym kontekście” (s. 15).

Praca Małgorzaty Karwatowskiej, ze względu na aktualność tematyki i „wzorowość metodologiczną”⁵, niewątpliwie znajdzie zastosowanie daleko poza praktyką edukacyjną. Recenzowana monografia, poza gronem dydaktyków, na pewno zainteresuje językoznawców zajmujących się aksjologicznymi aspektami języka oraz badaczy kultury analizujących systemy aksjologiczne i ich zależności od różnych czynników zewnętrznych⁶.

Anetta Bogusława Strawińska
Uniwersytet w Białymstoku

⁵ Zob. fragment recenzji prof. dr hab. Kazimierza Ożoga umieszczony na okładce analizowanej monografii.

⁶ Tamże.